

SÁRKÖZY PÉTER

Nyugaton a helyzet változatlan?

Az olaszországi magyar irodalom és intézményeinek helyzete a rendszerváltás után

I. A nyugati magyar irodalom helyzete Olaszországban a rendszerváltás után

A rendszerváltásnak nem csupán a hazai társadalmi és kulturális életben lettek komoly következményei, hanem a nyugati magyar diaszpórában is. Nagyon sok külföldre „szakadt” író és értelmiségi hazaköltözött (Faludy György, Szócs Géza, Papp Tibor, Parti Nagy Lajos és mások), és azok közül is sokan, akik nem akarták feladni a fél évszázados kiépített életüket (a nemrégiben elhunyt Borbándi Gyula, Gömöri György, Határ Győző, Sárközi Mátyás és mások), annak ellenére, hogy nem tértek végleg haza, szinte azonnal bekapcsolódtak a hazai irodalmi életbe, írásaikat és könyveiket nem a külföldi magyar lapokban, kiadóknál, hanem egyre gyakrabban itthon jelentették meg. Ennek következtében egymás után szűntek meg a nyugati magyar lapok, folyóiratok és kiadók, hiszen lassan nem volt, aki ezekben írjon, és az addig is egyre fogyó magyar olvasóközönség sem igényelte többé ezeket a kiadványokat. Így szüntette be a megjelenést nem egy közismert magyar folyóirat (Irodalmi Újság, Magyar Műhely, Árkánium, Katolikus Szemle, stb.) és kiadó (a torontói Vörösvári, a Müncheni Grif, stb.). De mindez a történelmi események természetes velejárója volt mindig – így történt ez az 1867-es kiegyezés, vagy az 1926. évi amnesztia után is, amikor Kassák Lajos és köre, Déry Tibor, Illyés Gyula, József Attila és sokan mások hazatértek Magyarországra, ahol minden cenzúra ellenére aránylag szabadon folytathatták írói és politikai tevékenységüket.

Tekintettel arra, hogy 35 éve a Római Tudományegyetem Magyar Tanszékét vezetem, elsősorban az olaszországi helyzetet ismerem közelebbről. Mindaz, amit korábban elmondtam, érvényes Olaszországra is, azzal a különbséggel, hogy itt sem a világháború, sem 1956 után nem alakultak ki magyar írói csoportosulások, annak ellenére, hogy sok magyar író és értelmiségi (mint Fenyő Miksa, Körmendi Ferenc,

Cs. Szabó László vagy Márai Sándor) először Olaszországban kezdte el külföldi vándorútját. Elég, ha Márai Sándor 1949–1952 és 1967–77 közötti olaszországi írói magányára, Hubay Miklós hetvenes-nyolcvanas években bekövetkezett itáliai írói elszigeteltségére gondolunk, amelyekről a korábbi tokaji írótáborokban volt már alkalmam beszélni.¹ Ez annak ellenére történt, hogy velük egyidőben több jelentős magyar értelmiségi élt Olaszországban (mint a régi történelmi dokumentumok és magyar emlékek kutatója, Florio Banfi; a firenzei Buonarroti ház igazgatója, a művészettörténész Tolnay Károly; a vatikáni levéltár tudós aligazgatója, a történész Pásztor Lajos és felesége, Pásztor Edit, a Római Egyetem középkortörténeti, vagy Mario Brelich, a Római La Sapienza egyháztörténeti tanszékének professzora; az olaszországi magyar tanszékek vezetői: Bolognában Várady Imre, Firenzében Pálinkás László, Milánóban Ruzicska Pál, Nápolyban Tóth László, Torinóban Paolo Santarcangeli, illetve 1965-től a római magyar vendégprofesszorok: Balázs János, Szauder József, Klaniczay Tibor). Igaz, ők többnyire megmaradtak saját szűkebb szakterületükön a magyar történelmi múlt kutatóinak, olasz nyelvű magyar irodalomtörténeti és nyelvkönyvek szerzőinek, vagy a magyar irodalom olasz fordítóinak (mint Paolo Santarcangeli vagy Elek Attila). Ugyanez érvényes a legtöbb Olaszországban élő magyar származású íróra, mint Edith Bruck vagy Giorgio Pressburger, illetve az Itáliában felnövő Tomaso Kemény. Ők olasz nyelvű magyar írókká lettek, éppúgy, mint Angliában a neves humoristává lett George Mikes, vagy Svájcban a regényeit és színdarabjait franciául író Ágota Kristóf, és elsősorban az olasz kulturális környezetben fejtették ki tevékenységüket a magyar kultúra és irodalom szolgálatában.²

Természetesen 1949 és 1956 után Olaszországban is több kísérlet történt az ott élő magyar közösség kulturális életének megszervezésére. Pásztor Lajos professzor megalapította a római Anonymus Kiadót, a bencés teológus professzor Békés Gellért pedig az egyetemi teológiai előadásain túl vállalta, hogy a nyugati magyarság részére szellemi és erkölcsi táp-

Az előadás *Mögöttünk a jövő* címmel a Tokaji Írótábor 2014. évi tanácskozásán hangzott el, augusztus 15-én.

1 Sárközy Péter, *Márai Sándor olaszországi írói magánya; Egy magyar író itáliai száműzetése: Hubay Miklós Olaszországban*, in Sárközy P., *Itália vonzásában*, Budapest, Nap Kiadó, 2014, 240–251, 252–262.

2 Sárközy Péter, *Az olaszországi magyar írók identitástudata* (előadás a XX. tokaji „A magyar irodalom égtájai” című írótáborban), in Sárközy P., *Itália vonzásában*, id. m., 204–216.

lálékot nyújtson. Így vállalt igen nagy szerepet a római központú külföldi Magyar Actio Cattolica munkájában, rendszeresen látogatta a nyugati magyar közösségeket a Magyar Protestáns Szabadegyetemtől Amerikán át egészen Brazíliáig – előadásokat és lelki gyakorlatokat tartva. 1949–51 között Dalos Patrikkal közösen lefordították és kiadták magyar nyelven az *Új Testamentumot*, hogy az Észak- és Dél-Amerikába vándorlók, majd az '56-os menekültek kezébe magyar nyelvű írást, szellemi fogódzót és erkölcsi támaszt adjanak.

Amikor 1949-ben Apor Gábor, volt vatikáni nagykövet Mihailovics Zsigmond pápai preláttal együtt Rómában megalapította a nyugati magyarság egyik leghosszabb életű és legtekintélyesebb magyar nyelvű kulturális folyóiratát, a Katolikus Szemlét, amely a Szent István Társulat 1944. március 19-e után megszüntetett neves folyóiratának, a Katolikus Szemlének (1887–1944) volt szerves folytatása, Békés Gellért vállalta a lap szerkesztését. A szerkesztő teológus író képes volt elérni, hogy a lap az egész nyugati magyarság értelmiségi fórumává váljék az általa képviselt egyházi ökumenizmus szellemében. A nyugati magyar írók, bármely felekezethez is tartoztak, és bárhol laktak a világban, szívesen adták írásaikat a Békés Gellért által szerkesztett lapnak, amely a hazai „tűrt” íróknak, mint Rónay György vagy Pilinszky János, is fóruma lett. A Rómában szerkesztett, de az Actio Cattolica révén az összes magyar közösség számára eljuttatott magyar nyelvű folyóirat 42 esztendőn át, egészen a rendszerváltás első évéig évi négy számban rendszeresen megjelent.

1991-ben Békés Gellért is beszüntette ennek az egyházi ökumené szellemében szerkesztett folyóiratnak a megjelentetését, hiszen a hazai katolikus sajtó „szabad” lett, így nem volt szükség arra, hogy az Új Ember, a Keresztény Élet, Vigilia és az 1989-ben Rómából hazaköltöző jezsuita szerzetes-író, Szabó Ferenc, a Vatikáni Rádió magyar nyelvű szerkesztőségének volt vezetője által szerkesztett (2000 óta internetes) Távlatok mellett még egy külön külföldön szerkesztett magyar katolikus folyóirat is létezzék. Így a Magyar Püspöki Kar jóváhagyásával, két könyvformában kiadott tematikus szám megjelentetése után a folyóirat végleg megszűnt. Békés Gellért hazaköltözött Pannonhalmára, ahol 1999-ben bekövetkezett haláláig teológiai művein dolgozott.

Békés Gellért, Hubay Miklós és Szabó Ferenc hazaköltözését követően végleg nem beszélhetünk olasz-

országi magyar irodalomról, hiszen az Itáliában élő magyar származású írók: Bruck Edith, Giorgio Pressburger és Tomaso Kemény olasz nyelven, olasz közönség számára írják, igaz, nem egyszer magyar tárgyú vagy magyar vonatkozású műveiket. A magyar irodalomhoz való közvetlen kapcsolódás elsősorban az általuk olaszra fordított magyar költők és prózaírók olaszországi népszerűsítésében mutatkozik meg. De ez a tevékenységük egyrészt másodlagos eredeti olasz írói munkásságuk, illetve a magyar irodalom olasz fordítását életpályaként választó olasz fordítók (Marinella D’Alessandro, Antonio Sciacovelli, Bruno Ventavoli) munkásságához képest.

Hasonlóképpen 1989-után végleg eltűntek az olasz nyelvű, elsősorban politikai céllal megjelentetett olasz folyóiratok: az 1955–1989 között az OKP által (rendszerint) kiadott olasz nyelvű Ungheria Oggi és a Bettino Craxi szocialista kormánya és a rendszerváltás előtti magyar kormányok által szponzorált két nyelvű Gazzetta italo–ungherese – Magyar–olasz Szemle (1982–1989) is. Jelenleg egyedül egy magyar irodalommal és kultúrával foglalkozó olasz folyóirat létezik, az 1986-ban a Római La Sapienza Egyetemen alapított évi egy számban, 12 ív terjedelemben megjelenő hungarológiai évkönyv, a Rivista di Studi Ungheresi,³ mely valószínűleg az alapító szerkesztő nyugdíjazását követően a 30. évfolyamába lépve szintén meg fog szünni.

II. A magyar kultúra külföldi intézményeinek helyzete a rendszerváltás után

Természetesen a rendszerváltást követő években is több magyar író is megfordult Itáliában, sőt néhányan több-kevesebb ideig itt éltek és dolgoztak, mint Dobai Péter Rómában, vagy Petőcz György Firenzében és Krasznahorkai László is, aki a *Seibo járt odalenn* című kötetének briliáns olasz festő-novelláit egy umbriai kastélyban vendégeskedve írta. De ettől ők még nem lettek Itáliában élő és dolgozó magyar írók, ők csak egy bizonyos ideig Itáliában éltek és dolgoztak.

Ahhoz, hogy folyamatossá lehessen tenni a külföldi írók és művészek külföldi jelenlétét és az ottani írókkal és művészekkel kialakítható kapcsolatait, ehhez megfelelő struktúrára, intézményekre van szükség, mint amilyennel sok európai nemzet rendelke-

3 Sárközy Péter, *Az olaszországi hungarológiai szemle első negyed évszázada*, „Nyelvünk és Kultúránk”, 2011, 2.

zik, elég, ha a Rómában működő amerikai, francia⁴, lengyel, német, osztrák vagy spanyol művészeti akadémiákra gondolunk. Ezekben a képzőművészek a számukra jól felszerelt műterem-lakásokban, az írók és tudósok komoly könyvtárral ellátott akadémiákon lévő szobákban élhetnek hosszabb ideig (több hónapig, akár évekig), kényelmes körülmények között és teljes ellátás mellett dolgozhatnak. Ezt bárki megnézheti, ha ellátogat bármelyikükbe, ahol a jól felszerelt könyvtárakban olaszok és külföldiek is kutathatnak.

Ha ezekben nem is, de Berlinben, a Német Művészeti Akadémia külföldi írók és művészek céljára létesített vendégházában immár több mint három évtizede otthonra és az alkotómunkához szükséges életkörülményekre talált nem egy magyar író.

De ez nem a németek új találmánya, vagy a külföldi országok privilégiuma. Már a XX. század eleje óta léteztek ilyen magyar intézmények nem egy nyugati fővárosban, Bécsben, Berlinben, Rómában és Párizsban is, ahol a klebelsbergi kultúrpolitika szellemében az I. világháború után egymás után nyíltak meg a Collegium Hungaricumok és Akadémiák,⁵ amelyeket elsősorban történészek levéltári és könyvtári kutatómunkájának biztosítására hoztak létre, de amelyekben hamar műteremlakások is létesültek.⁶ Hogy milyen volt ez a világ, bárki megtudhatja, ha

4 A római francia művészakadémiát a Pincio dombon lévő gyönyörű reneszánsz Villa Medici palotában még 1666-ban alapította a Francia Nemzeti Akadémia, és azóta, vagyis 350 éve nyújt szállást és munkalehetőséget, egy-két évig befogadva a francia művészeket Davidtól Chagallig.

5 A bécsi és berlini Collegium Hungaricumok és a Római Magyar Akadémia történetéről ld.: Ujváry Gábor, *Kulturális hídfőállások*, Budapest, Ráció, 2013; *Száz év a magyar–olasz kulturális kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)*, szerk. Csorba László, Budapest, HG& Társa, 1998; Sárközy Péter, *A Római Magyar Történeti Intézet és a Római Magyar Akadémia százötvenöt esztendeje*, in Sárközy P., *Róma mindannyiunk közös hazája. Magyar emlékek Rómában – Magyarok emlékei Rómáról*, Budapest, Romanika, 2010.

6 Fraknói Vilmos 1895-ben alapította meg a Római Magyar Történeti Intézetet, és már 1902-ben a tudósok számára épített villa mellé – ma a Szentszéki Nagykövetség épülete – külön művészházat létesített két festő és két szobrász számára. Amikor Gerevich Tibor javaslatára 1928–29-ben létrehozták a Római Magyar Akadémiát, akkor az alapító négy szekcióra osztotta az intézményt: Történeti Intézet a történeti és levéltári kutatások számára, Collegium Hungaricum a fiatal tanárok és kutatók itáliai továbbképzésére, Papi Intézet (a fiatal papok teológiai doktori képzésére), és a négyemeletes nagy barokk palota mellett egy külön kétemeletes Művészházat is létesített festők, szobrászok számára, míg a tudósok, zenészek, énekesek és írók a komoly könyvtárral felszerelt barokk palota harmadik és negyedik emeletének kényelmes (több szobás) lakásaiban laktak.

előveszi Szerb Antal *Utas és holdvilág* című regényét, amelyben a szerző regényes formában leírja saját találkozását a Római Magyar Akadémián élő, a regényben Waldheim Rudinak nevezett klasszika-filológus vallástörténész Kerényi Károllyal, vagy elolvassa a Római Magyar Iskola művészeinek, így Molnár C. Pál visszaemlékezéseit,⁷ illetve a Római Magyar Akadémia háború alatti igazgatójának, a művészettörténész Genthon István 1974-ben kiadott *Római naplóját*.

A II. világháború alatt a berlini Collegium Hungaricum épülete megsemmisült, Bécsben a Magyar Testőr Gárda palotája komoly károkat szenvedett, és egy évtizedig szovjet katonák „vették igénybe”, egyedül a Római Magyar Akadémia vészelte át szinte érintetlenül a háborút. Így 1946-ban újra lehetett indítani az Akadémia tevékenységét. A vallás- és közoktatásügyi miniszter Keresztury Dezsőnek és az igazgatónak kinevezett Kardos Tibornak köszönhető, hogy a magyar művészek, írók és tudósok számára lehetővé vált, hogy a háború szörnyűségei után „erőgyűjtésre” Rómába menjenek, és a világ egyik legszebb helyén élhessenek egy-két hónapig. Kardos Tibor ismét visszaállította és lakhatóvá tette az Akadémia épületében az ösztöndíjas lakásokat, menzát létesítve biztosította a Rómába érkező ösztöndíjasok étkeztetését a komoly ellátási zavarokkal küszködő városban.

1947 januárjában a híres hegedűművész, Zathureczky Ede koncertjével újraindult a Római Magyar Akadémia kulturális tevékenysége is, amelynek során az ott lakó neves tudósok tartottak előadásokat, magyar írók és művészek találkoztak olasz kollégáikkal. Kardos Tibor a régi akadémiai évkönyv helyében egy olasz nyelvű folyóiratot alapított Janus Pannonius címmel, amelynek három (egyenként majdnem háromszáz oldalas) számát sikerült megjelentetnie.

Kardos Tibor vitathatatlanul legnagyobb érdeme mindenekelőtt abban állt, hogy – minden zavaró „mellékkörülmény” ellenére – sikerült az új magyar irodalom és képző- és zeneművészet egy jelentős csoportjának biztosítania, hogy a háború szörnyűségei után 1947–1949 között több hónapon át élhettek a gyönyörű Rómában, az Örök Város örök szépségei között. Így voltak a római Palazzo Falconieri vendégei

7 Molnár C. Pál *vallomásai életéről*, szerk. Rauscher M.–Csányi T., Budapest, 1994. Vö. Sárközy P., „Róma mindannyiunk közös hazája.” *Róma magyar emlékei – Magyarok emlékei Rómáról*, id. m., 115–126.

neves tudósok mellett olyan művészek, mint az operáénekes László Margit, a zenész Katona Jenő, Szervánszky Péter és Zathureczky Ede, a zeneszerző Takács Jenő, illetve szobrászok (Ferenczy Béni és Vilt Tibor), fiatal festők (Hajnal János, Hantai Simon és Fiedler Ferenc) és a magyar irodalom egy egész generációja (Balázs Béla, Berczeli Anzelm Károly, Csorba Győző, Déry Tibor, Lengyel Balázs, Nemes Nagy Ágnes, Károlyi Amy, Oravecz Paula, Ottlik Géza, Pilinszky János, Takáts Gyula, Toldalagi Pál, Thurzó Gábor, Vas István, Weöres Sándor), akiknek „házi orvosa” az 1938 óta Rómában élő polihisztor író, Lénárd Sándor volt.

Lengyel Balázs, aki Nemes Nagy Ágnes férjeként és az Újhold szerkesztőjeként érkezett 1948-ban a Római Magyar Akadémiára, így emlékezik vissza *Két Róma* című esszékötetében (1995) az első római útjára: „Egykor Nemes Nagy Ágnessel voltam ott, 1948-ban, hónapokon át. S ami ott velem történt, vilálmerejű volt. Mintha pillanatról pillanatra, újra és újra villámlana. Olyan tetőpont-élmény volt, amelyet visszanezve boldogságnak tekinthet az ember. [...] Rómában voltunk, nem sokkal, két évvel a háború után. Túléltem a katonáskodást, a fogolytáborot, egymásra találtunk a feleséggel, fiatalok voltunk, mindketten húszas éveinkben, és képtelenül szeretjük egymást. [...] Rómában voltunk annyi bezártság és rémség után. A hidak nélküli, összerombolt Budapest után. A világot akartuk. Az egész világot, nyelni, magunkba tömni, fuldokló hevesen.”⁸

Természetesen a római magyar tudós- és művész-kolónia élete nem volt zökkenőmentes, hiszen minden írónak, művésznek megvoltak a maga rigolyái. A fiatal, harminc év körüli írók, mi tagadás, leginkább lustálkodtak, kávéházakban és kocsmákban üldögéltek, italoztak – élvezték, hogy egy rettenetes, mindent és mindenkit, családtagjaikat és barátaikat elpusztító háború után: élnek. Weöres Sándor és Károlyi Amy legszívesebben ki sem mozdultak volna a lakásukból, ahol főleg borfogyasztással töltötték az időt. Weöres az Örök Város szépségei helyett inkább saját képzeletvilágával foglalkozott. Hasonlóképp viselkedett Ottlik Géza is, aki egész nap, pénzkereseti okokból elvállalt regényfordításokon és az *Iskola a határon* első változatán dolgozott. De Rómában nem is kell feltétlenül „dolgozni”. Ahogy Szerb Antal írja, elég, „ha Róma történik velünk”. Az a fontos, hogy

egy művész ott élhessen egy ideig az európai kultúra örök városában, és az majd kihat a saját művészi világára. Hogy ezt belássuk, elegendő, ha Ady Endre esetére gondolunk, aki 1911 nyarán járt Rómában, és egész nap csak a szállodája teraszán (amelyet ma emléktábla jelöl a Via Veneto elején) ült naphosszat, magyar újságokat olvasva, és nem csekély napi boradagját fogyasztgatva. Mindössze egyszer volt hajlandó arra, hogy barátjával, Elek Artúrral körbekocsikázza Rómát.⁹ Mindennek ellenére, római napjainak köszönhető a magyar és talán a világirodalom egyik legszebb verse az Örök Városról, a *Nyárdélutáni Hold Rómában*. Hasonlóképp a Rómában töltött háború utáni „erőgyűjtésnek” köszönhető Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Weöres Sándor nem egy gyönyörű „olasz” verse, Vas István *Római rablás* ciklusának darabjai és Ottlik Géza *Augusztus Rómában 1947-ben* című, már a főművet, az *Iskola a határon* előlegező novellája.

A Római Magyar Akadémia 1949 nyaratól kezdve, a hidegháború következtében nem fogadhatott többé ösztöndíjasokat, és ősszel felfüggesztett minden tudományos tevékenységet. Az év végén a magyar kormány az összes még meglévő külföldi magyar kulturális intézetet a Külügyminisztérium alá rendelte; így a Római Magyar Akadémiát is a római magyar követség kulturális képviselőjévé tette, gyakorlatilag a követségi dolgozók szálláshelyévé redukálta. Ezzel egy időre végleg véget ért a magyar ösztöndíjasok nyugati útja.

Tíz év elteltével, a „sajnálatos októberi eseményeket” követően a Kádár-rendszer a hatvanas évek elején célszerűnek látta felújítani Magyarország nyugat-európai kulturális kapcsolatait. Ennek céljára létrehozta a Kulturális Kapcsolatok Intézetét, amely átvette a külföldi kulturális képviselők irányítását, köztük az időközben ismét magyar kézbe került bécsi, valamint a párizsi és a római intézetet.¹⁰ Ettől kezdve ezek az intézmények a magyar nagykövetségek kulturális külképviseleteiként működtek, és teljes mértékben elvesztették önállóságukat és a Magyar Tudományos Akadémiával való kapcsolatukat. A még meglévő épületekben a KKI kiküldött munkatársai és a nagykövetségek alkalmazottai éltek és tevékenykedtek. Ahhoz viszont, hogy ott élhessenek (és vám-

8 Lengyel Balázs, *Két Róma*, Budapest, Balassi, 1995, 7.

9 Elek Artúr, *Ady Rómában*, „Nyugat”, 1919, 1.

10 Berlinben csak a kilencvenes években sikerült a lebombázott egykori magyar intézet helyébe új székházat építeni.

mentesen vásárolhassanak), az is kellett, hogy az épületek tudományos és művészeti akadémiaként működjenek, azaz, be kellett fogadniuk néhány ösztöndíjast, hiszen a külföldi fél csak ezek tanulmányai miatt engedélyezte a szovjet érdekszférába tartozó kulturális külképviseletek fenntartását (és a vámentességet). Ekkor építettek egy új magyar intézetet Párizsban a Luxenbourg-kert melletti rue Bonapartén a már meglévő, de az emigráns magyarok kezelésében lévő rue Vaugirard-i Magyar Ház mellett, míg Bécsben a Marjai József által irányított külügyi tárca 1962-ben elkótyavetélte a Collegium Hungaricum történelmi épületét, a belvárosban lévő Trautsson-palotát, ahol az 1761-től a magyar királyi testőrség tisztjei, köztük Bessenyei György és Kisfaludy Sándor laktak, és ahol Gragger Róbert 1921-ben létrehozta a magyar ösztöndíjasok kollégiumát. Az elegáns nagy épületet a magyar állam eladta az osztrák államnak (ma az osztrák belügyminisztérium vendégháza), és helyette a Dunacsatornán túli külvárosban, a Holland-strassén építettek egy kései szocreál hivatali épületet, néhány vendégszobával.

Szerencsére a római Borromini építette barokk palota eladására nem maradt idejük, de itt is a főépület ösztöndíjasok fogadására hivatott lakásaiban a nagykövetség és az Akadémia kiküldött tisztségviselőinek családjai laktak és laknak részben ma is, míg a hatvanas évektől az újból kijutó ösztöndíjasok számára a volt művészházban, az egykori műtermek felszámolásával létesítettek kétszemélyes ösztöndíjas-lakásokat. Csorba Győző, aki az 1948-as római ösztöndíjas útja után a hetvenes években ismét vendége lehetett az Akadémiának, ekkor már úgy érezte, hogy ez az új Magyar Akadémia „olyan volt, mint egy fegyintézet. Egyrészt a magyar követség, a konzulátus, a tájékoztató hivatal és mindenféle hivatal elfoglalta a nagy épületet, így az ilyen magunkfajta emberek nem is kerülhettek oda, csak hátul, a kispalotában kaptunk helyet. Az már nem volt olyan kényelmes, és konyháról szó sem volt, ennivalót nem kaptunk (...) akkor is laktak ott szobrászok, festők, zenészek. De ez már megtúrt helyzet volt számunkra. (...) Mint már említettem, az akadémia akkor már inkább egy fegyintézethez hasonlított”.¹¹

11 Csorba Győző *a Római Magyar Akadémián töltött hónapokról*. Csizsár Mária interjúja, Dunatáj, 1991, 2–3. sz., Ld.: Csorba Gy., *Római följegyzések*, i. m., 107–108.

Ezt a „kulturális hivatal vendégházzal” rendszert Rómában a két épület 1975–1978. évi felújítása tette véglegessé, és ezen a rendszerváltás utáni újabb átalakítások sem sokat változtattak. 1978 óta a főépület (Mészöly Dezső bon mot-ja szerint *a kafkai Kastély*) első emeletén lévő termekben az Akadémia munkatársainak irodái vannak, a szabadpolcos könyvtárból előadó- és mozitermet létesítettek, a maradék könyveket pedig levitték az alagsori raktárba. Ekkor lettek kialakítva a palota két felső emeletén az akadémiai munkatársak, illetve a nagykövetségi dolgozók többszobás lakásai. Az ösztöndíjasok közös konyhája és ebédlője helyén nagyobb fogadások tartására alkalmas két konyhát létesítettek, és a volt földszinti kiállítótermekbe beköltöztették a követségi sajtóirodát. (Csak 1993-ban, Szörényi László nagykövet kezdeményezésére sikerült rávenni a Külügyminisztériumot a helyiségek visszaadására, és ezt követően állították vissza az eredeti kiállítótermi funkciót, sajnos, önálló utcai bejárat nélkül.) A nyolcvanas években a Római Magyar Akadémia egy vendégházzal is rendelkező külföldi kulturális hivatallá vált, amely jelentős hazai minisztériumi és kiküldött apparátussal közvetített a hazai és az olasz kulturális intézmények között, miközben rendszeresen biztosított a római magyar és olasz közönség számára különféle rendezvényeket, havonta filmvetítést, koncerteket, időközönként könyvbemutatókat és konferenciákat – hazulról kiutaztatott művészekkel és előadókkal.

El kell ismerni, hogy mindezek ellenére a Római Magyar Akadémia és a bécsi, párizsi, majd később a berlini magyar intézet igen fontos szerepet töltek és töltenek be máig. Igaz, az ösztöndíjas kutatóknak és művészeknek nem volt és ma sincs önálló, kutatáshoz, művészi alkotótevékenységhez alkalmas elhelyezésük, nem áll többé rendelkezésükre tudatosan fejlesztett szakkönyvtár, sem műterem, nem biztosítanak részükre többé étkeztetést, és az ösztöndíjuk nagysága (kicsisége) megakadályozta, hogy rendes életet élhessenek, de mindennek ellenére néhány hónapig mégis Rómában, Párizsban vagy Bécsben élhettek az otthoni élet mindennapjainak szürkesége után.

A rendszerváltáskor, majd a kilencvenes években több kísérletet tettem a Római Magyar Akadémia eredeti, akadémiai és művészeti funkciójának visszaállítására.¹² Sajnos, a hírlapokban és folyóiratokban

12 Vö: Sárközy Péter, *Kései sirató a Római Magyar Akadémiáért*, in Sárközy P., *Itália vonzásában*, id. m., 209–230.

közölt cikkeimnek, minisztériumi beadványaimnak, a római egyetemi magyar tanszék által rendezett tudományos konferenciáknak nem lett túl sok fogamatjuk, mert – ahogy Lengyel Balázs írta – „erről a politikai helyzet, vagy az adminisztráció eleve gondoskodott.”¹³

A Római Magyar Akadémia és a többi nagy hagyományú nyugati intézet eredeti profiljának visszaállítására tett javaslatainkat azzal utasították mindig vissza, hogy a XX. század végén már „új típusú” intézetekre van szükség. Ugyanakkor a Rómában létesített legtöbb külföldi tudományos és művészeti intézet folyamatosan megőrizte akadémiai jellegét, és ennek következtében ezekben az intézetekben ma is egy-két munkatárs mellett csak kutatók és művészek laknak tudományos, illetve a művészi alkotótevékenységhez szükséges feltételek (jól felszerelt könyvtár és műtermek stb.) mellett hosszabb időn keresztül. Az intézetek biztosítják az ott lakó tudósok és művészek számára a szakmai kapcsolatokat. Előadásokat, szakmai találkozókat szerveznek számukra a római tudományos közvélemény bevonásával, illetve gondoskodnak a Rómában készült művek kiadásáról, illetve az akadémián lakó festők és szobrászok által készített műalkotások kiállításáról.

Ezekkel ellentétben a Római Magyar Akadémia, mint a többi nyugati magyar kulturális intézet is, immár fél évszázada „vegyes intézetként” működik. A „vegyes intézet” a mindennapi gyakorlatban azt jelenti, hogy ezek az egy-két hónapra érkező tudományos és művészeti ösztöndíjasok (és a néhány napra, hétre egyre érkező vendégek) számára biztosított vendégszobák fenntartása mellett elsősorban egy ha-

zai kulturális intézmény (jelenleg a Balassi Bálint Intézet) külföldi kulturális kirendeltségeként fejtették és fejtik ki ma is tevékenységüket. Ennek ellátására az intézetekben lakó viszonylag nagy munkatársi gárdára van szükség, akiknek mindennapi munkája elsősorban az otthonról kapott megbízatásokból, az otthoni kulturális minisztérium ügyeinek intézéséből és kulturális ismeretterjesztésből áll, miközben a rendezvényekhez hazulról küldenek ki előadókat, előadóművészeket. Emellett az ösztöndíjas kutatók és művészek fogadása és munkájának segítése másodlagossá válik, illetve a jelenlegi életkörülmények (kétszemélyes szobák, a kutatásokhoz szükséges jól felszerelt könyvtár és műtermek hiánya, valamint a rövid, maximum egy-két hónapos ösztöndíjak) mellett igen nehéz, ha nem lehetetlen a komolyabb művészi vagy tudományos munkát folytatni.

Nagyon remélem, hogy 25 évi bizonytalanság után a magyar írók és művészek szervezetei a Magyar Tudományos Akadémiával és a Magyar Művészeti Akadémiával összefogva elérik, hogy a nagy hagyományú külföldi kulturális intézetek fő tevékenysége ismét a magyar írók, művészek és tudósok befogadásából és alkotómunkájának segítségével álljon Bécsben, Berlinben, Párizsban és Rómában is. Így ezek az intézetek előbb-utóbb (remélhetőleg előbb!) ismét ténylegesen tudományos műhelyé válhatnak, amelyekben történészek, régészek, művészet- és irodalomtörténészek, klasszika-filológusok, írók és zeneművészek dolgozhatnak a jól felszerelt szakkönyvtár segítségével, és mellettük az ismét berendezett művészházakban, műterem-lakásokban festők és szobrászok élhetnek, alkothatnak. Jó lenne még megérni!

13 Lengyel Balázs, *Két Róma*, id. m., 11.

Élet a pincében a forradalom idején. (Fotó: Fortepan/Nagy Gyula)